

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

ANYAGTUDOMÁNY ÉS
TECHNOLÓGIA TANSZÉK
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Elektronikai technológia és anyagismeret – VIETAB00

Reális kristályok, rácshibák

1

REÁLIS KRISTÁLYOK

- Gyakorlati fémek szilárdsága kevesebb, mint 1 %-a az ideális modell alapján számítható szilárdságnak
- Tiszta Si villamos vezetőképességét 10^{-8} tömegszázalék bór adalékolása a kétszeresére növeli
- KRISTÁLYHIBÁK

Reális kristályok, rácshibák 2/34

2

KRISTÁLYHIBA-TÍPUSOK

- Ponthibák (0 dim.)
- Vonalszerű hibák (1 dim.)
- Felületszerű hibák (2 dim.)
- Térfogati hibák (3 dim.)

Reális kristályok, rácshibák 3/34

3

Rácshibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

PONTHIBÁK TÍPUSAI

- Vakancia
- Szubsztitúciós atom
- Intersztíciós atom
  - saját
  - idegen

Reális kristályok, rács hibák

4/34

4

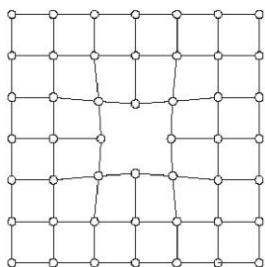

VAKANCIA

A vakancia egy atom hiánya a rácsból. A körülötte lévő atomokra ható vonzó és taszító erők megváltoznak, így a vakancia környezetében rács torzulás lép fel.

Reális kristályok, rács hibák

5/34

5

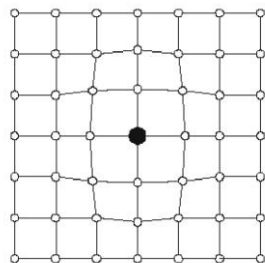

SZUBSZTITÚCIÓS ATOM

A szubsztitúciós atom egy idegen atom a rácspontban. A körülötte lévő atomokra ható vonzó és taszító erők megváltoznak, így a szubsztitúciós atom környezetében rács torzulás lép fel.

Reális kristályok, rács hibák

6/34

6

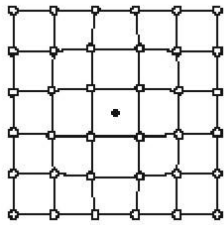

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

INTERSZTÍCIÓS ATOM

Az interstíciós atom egy idegen atom a rácspontok között. A körülötte lévő atomokra ható vonzó és taszító erők megváltoznak, így az interstíciós atom környezetében ráncstorzulás lép fel.

Reális kristályok, ráncs hibák

7/34

7

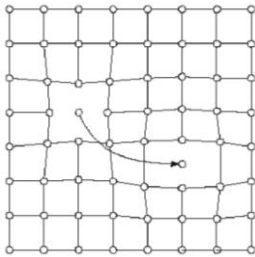

FRENKEL-MECHANIZMUS

Nagy energiaközlés, pl. részecske-besugárzás hatására egy rácscsoma elhagyja a helyét, és interstíciós helyzetbe kerül (saját interstíciós atom). Rendkívül nagymértékű ráncstorzulást okoz.

Reális kristályok, ráncs hibák

8/34

8

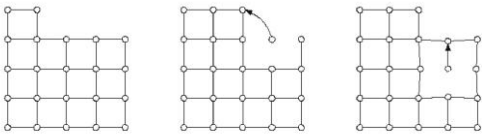

WAGNER-SCHOTTKY MECHANIZMUS

A szabad felületről atomok távoznak el, amelyek helyére az anyag belsejéből ugranak fel atomok, így tulajdonképpen egy vakancia diffundál az anyag belsejébe.

Reális kristályok, ráncs hibák

9/34

9

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

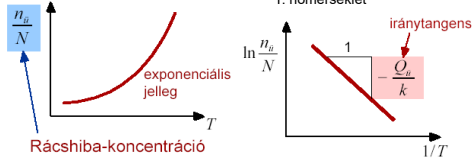
PONTHIBÁK LÉTREJÖTTE

- Besugárzás hatására
  - Besugárzó részecskék kiütik a rácspontokat a helyükről (pl. Frenkel-hibapárok)

- Hő hatására

$$\frac{n_h}{N} = \exp\left(-\frac{Q_h}{kT}\right)$$

n_h : üres rácshelyek száma
 N : összes rácspontok száma
 Q_h : egy üres rácshely létrehozásához szükséges energia (aktivációs energia)
 k : Boltzmann-állandó
 T : hőmérséklet

Rácshiba-koncentráció

Reális kristályok, rácshibák

10/34

10

PONTHIBÁK ÖTVÖZETEK BEN

- Szilárd oldat: alapfém (A) + oldott atom (B)

vagy

Szubsztitúciós szilárd oldat
(pl. Ni-alapfém + Cu-ötvöző)

Intersztíciós szilárd oldat
(pl. Fe-alapfém + C-ötvöző)

- Szilárd oldatban (A + B) új második fázis is keletkezhet

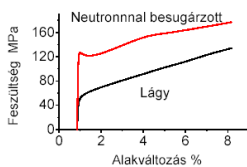
Második fázisú részecske
 – különböző összetétel
 – különböző szerkezet

Reális kristályok, rácshibák

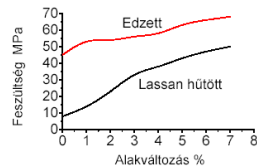
11/34

11

PONTHIBÁK HATÁSA

Alumíniumra

Rézre

Reális kristályok, rácshibák

12/34

12

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

VONALSZERŰ (1 DIMENZIÓS) RÁCSHIBÁK

- Fémek elméleti és mért folyáshatára között óriási eltérés, nem magyarázható mérési hibával
- Diszlokációelmélet: az alakváltozás nem egy lépésben történik → diszlokációk mozgása

Reális kristályok, rácshibák

13/34

13

MECHANIKAI JELLEMZŐK

$$\nu = \frac{\varepsilon_{\text{merőleges}}}{\varepsilon_{\text{párhuzamos}}}$$

Poisson-tényező
(ε az alakváltozás mértéke)

$$\sigma = E \cdot \varepsilon$$

Húzófeszültség

$$\tau = G \cdot \gamma$$

Nyírófeszültség

$$E = 2G(1 + \nu)$$

Modulusok közötti
összefüggés

Reális kristályok, rácshibák

14/34

14

ELMÉLETI FOLYÁSHATÁR

- Az elméleti folyáshatár kiszámításánál azt feltételezzük, hogy az alakváltozás során az egyes kristálysíkok egy lépésben, az atomok egyidejű elmozdulásával csúsznak el egymáson.
- Az így számított csúsztató feszültség, ami a képlékeny alakváltozás megindításához szükséges, 1-2 nagyságrenddel nagyobb, mint a mért értékek.
- Következtetés: a képlékeny alakváltozás során a kristálysíkok nem egy lépésben csúsznak el egymáson, hanem folyamatos mozgással, azaz lesznek olyan tartományok, ahol az elcsúszás már megtörtént, és lesznek olyanok, ahol még nem.
- Az ezeket a tartományokat elválasztó határvonalakat hívjuk *diszlokációknak*.

Reális kristályok, rácshibák

15/34

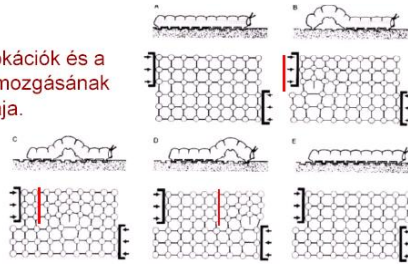
15

Rácshibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

DISZLOKÁCIÓK MOZGÁSA

A diszlokációk és a hernyó mozgásának analógiája.

Reális kristályok, rács hibák

16/34

16

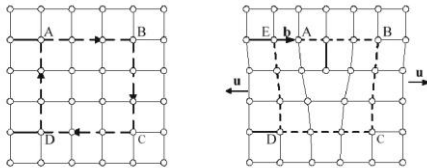

BURGERS-KÖR

Ha egy ép kristályban egy rácspontból kiindulva azonos rácspontnyi lépést teszünk meg jobbra, lefelé, balra, majd felfelé, akkor visszajutunk a kiindulópontba. Ha a kristály diszlokációt tartalmaz, akkor a kezdő- és végpont nem lesz ugyanaz. Az őket összekötő vektor a Burgers-vektor

Reális kristályok, rács hibák

17/34

17

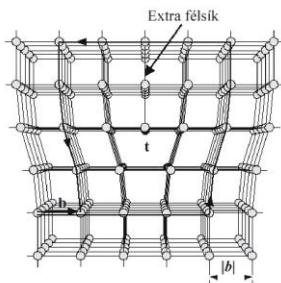

ÉLDISZLOKÁCIÓ

Diszlokáció vonala: l

Beékelődött extra félsík alsó éle a diszlokáció.

Burgers vektor: b

$b \perp l$, azaz a diszlokáció vonala és az általa létrehozott elemi deformáció merőleges egymásra.

Reális kristályok, rács hibák

18/34

18

Rács hibák

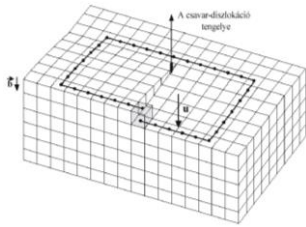

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

CSAVARDISZLOKÁCIÓ

Diszlokáció vonala: l

Burgers vektor: b

$b \parallel l$, azaz a diszlokáció vonala és az általa létrehozott elemi deformáció párhuzamos egymással.

Reális kristályok, rács hibák

19/34

19

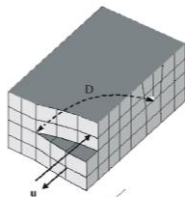

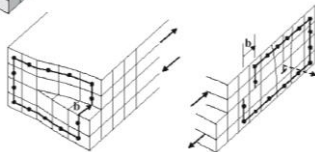
ÖSSZETETT DISZLOKÁCIÓ

Részleges elcsúszás

Térgörbe hálózat

A diszlokáció vonala és az általa okozott elemi deformáció által bezárt szög 0 és 90° között van.

Reális kristályok, rács hibák

20/34

20

DISZLOKÁCIÓK ALAPVETŐ TULAJDONSÁGAI

- Diszlokáció: elcsúszott és nem elcsúszott részek határa
- Lineáris (lehet görbe)
- Felületen kezdődik és végződik, vagy kristályban záródó görbe
- Az elmozdulás mértéke a diszlokáció egésze mentén állandó
- Burgers vektor a legsűrűbb irányban fekszik és $|b| = d$

Reális kristályok, rács hibák

21/34

21

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

FELÜLETSZERŰ RÁCSHIBÁK

- Makroszkópikus felület
- Kíszögű szemcsehatár
- Nagyszögű szemcsehatár
- Fázishatár (koherens, szemikoherens, inkoherens)
- Ikerhatár
- Rétegződési hiba

Reális kristályok, rács hibák

22/34

22

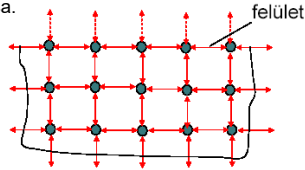

MAKROSZKÓPIKUS FELÜLET

- A kristály felületén az atomok magasabb energiaszinten vannak, mint a kristály belsejében, mivel nem jön létre minden irányban atomi kötés.
- A felület energiaszintje csökken, ha a felülethez újabb atomok kapcsolódnak.
- Oxidrétegek kialakulása.
- Kémiai reakciók.

Reális kristályok, rács hibák

23/34

23

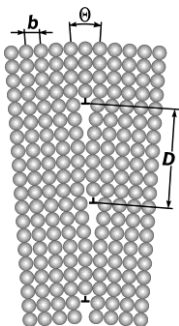

KISSZÖGŰ SZEMCSEHATÁR

Azonos előjelű
diszlokációk egymás alá
rendeződése

A kíszögű szemcsehatár által
elválasztott tartományok orientációja
közötti szögtőlönbség:
 $\Theta < 5^\circ$

Reális kristályok, rács hibák

24/34

24

Rács hibák

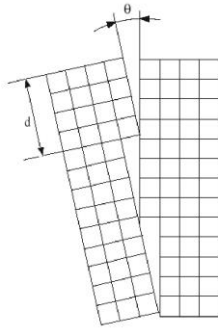

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

NAGYSZÖGŰ SZEMCSEHATÁR

A dermedés során véletlen orientációjú kristálycsírák összenőnek. Az egyes szemcsék csak orientációjukban különböznek.

Reális kristályok, rács hibák

25/34

25

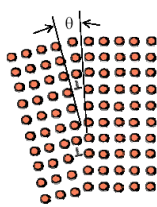

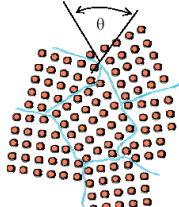

KIS- ÉS NAGYSZÖGŰ HATÁR ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Kisszögű szemcsehatár
 $\theta < 5^\circ$

Reális kristályok, rács hibák

Nagyszögű szemcsehatár
 $\theta > 15^\circ$

26/34

26

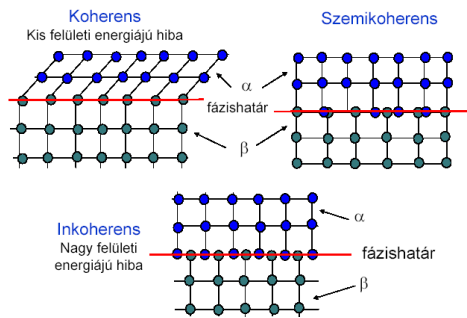

FÁZISHATÁROK

Reális kristályok, rács hibák

27/34

27

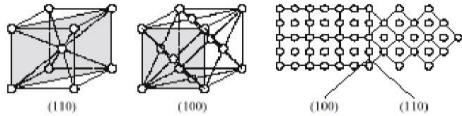

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

KOHERENS FÁZISHATÁR

- A határ két oldalán azonos atomok vannak, de két különböző kristályrendszerben (TKK, FKK)
- Mindkét fázisban lehet találni olyan síkot, ahol az atomos elrendeződés megegyezik ($\{110\}_{TKK}$ és $\{100\}_{FKK}$)
- A fázishatáron a két fázis kristálytani elrendeződéséből következik (tehát adott) az orientáció-különbség

Reális kristályok, rács hibák

28/34

28

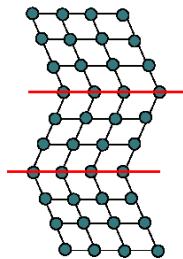

IKERHATÁR

- Koherens határ, mindkét oldalon azonos fázis van
- A határ két oldala egymás tükörképe
- Keletkezhet kristályosodáskor és képlékeny alakváltozáskor elsősorban az FKK és HCP (szorosan pakolt hexagonális) kristályokban

Reális kristályok, rács hibák

29/34

29

IKERHATÁR

Mikroszkópi csiszolatokon párhuzamos egyenesekként jelenik meg

Reális kristályok, rács hibák

30/34

30

Rács hibák

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

RÉTEGZÖDÉSI HIBA

Atomok hiánya miatt
jött létre (belső
rétegződési hiba).
Az atomhiány miatt
megváltozik
lokálisan a
rétegződési rend.

Reális kristályok, rács hibák

31/34

31

RÉTEGZÖDÉSI HIBA

Beékelődött atomok miatt
jött létre (külső
rétegződési hiba). A
többszörös atomok miatt
lokálisan megváltozik a
rétegződési rend.

Reális kristályok, rács hibák

32/34

32

TÉRFOGATI (3 DIM.) HIBÁK

- Üregek
- Zárványok
- Kiválások
- Gázbuborékok

Reális kristályok, rács hibák

33/34

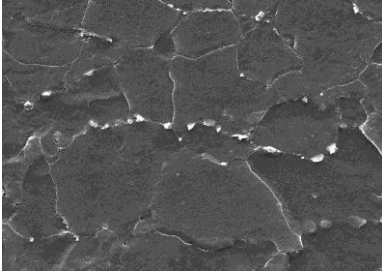

33

KRISTÁLYTANI ALAPISMERETEK

ÜREGEK

Szemcsehatármenti üregek pásztázó elektronmikroszkópos képe.

Reális kristályok, rács hibák

34/34
